

KOVÁCS SÁNDOR IVÁN—KULCSÁR PÉTERRÉGI MAGYAR ÍRÓK ÉS PRÉDIKÁTOROK
KIADATLAN LEVELEI III.

A külföldi akadémiákon és egyetemeken a XVI—XVIII. században megfordult magyar peregrinusok élményeiről beszámoló tudósításai, az ún. *utazási levelek* nemcsak a művelődéstörténet, de az irodalomtörténet érdeklődésére is számot tarthatnak. A külsországban szerzett tárgyi tapasztalatokról és az utazó érzelmi reflexióiról hírt adó levelek a magyar nyelvű útleírás műfajának kialakulását előlegezik, noha divatjuk jóval túléli a műfaj első klasszikus alkotásának, Szepsi Csombor Márton *Europica varietas* c. útinaplójának 1620-as megjelenését. Fejlődése ettől kezdve az útinaplóéval párhuzamos, de attól el is szakad, hisz a XIX. századra az *úti levél* is szuverén műfajjá lesz, aminek legkézenfekvőbb bizonyítéka, hogy a külföldi tematikájú beszámolók mellett megjelennek a hazai tájakkal foglalkozó úti levelek is.

A régi utazási levelek vizsgálata persze elsődlegesen nem műfaj történeti szempontból tanulságos, sokkal inkább azért, mert bennük az egyetemjárás körülményei, diákjaink műveltségének forrásvidéke, külföldi és hazai kapcsolatai tárulnak fel, s nem utolsósorban képet kapunk a felkeresett országok, tájak, városok szembeszökő jellegzetességeiről, nevezetességeiről is.

Mindeme szempontok indokolják a régi magyar utazási levelek összegyűjtését és publikálását. Az alábbiakban olyan XVII. század eleji utazási leveleket adunk közre — Janki Tőrös János, Cseffei László és Kisvárdai Eh Mihály tollából —, amelyek még a Szepsi Csombor-kritikai kiadás sajtó alá rendezése közben kerültek elő, főleg az Országos Levéltár Zichy levéltárából.¹

*

Janki Tőrös János a Szepsi Csombor Mártont szolgálatába fogadó Nyáry család alumna volt, leveleit Várday Katához (1570—1630), Nyáry Pál özvegyéhez írta. A Nyáryak birtokát képező, Szatmár megyei Jank² községből kellett származnia, s minden bizonnyal atyafia volt annak a Tőrös Márton tisztartónak, aki 1608 és 1614 között több levelet írt Jankról Várday Katához különféle gazdasági ügyekben.³ A patronus Nyáryak külsországi tanulmányai végeztével sem vették le róla kezüket.

¹ Korábban egyet már publikáltunk: Pataki Imre Frankfurtból Várday Katához, 1623. aug. 3. Ld. *A Bedegi Nyáry familia nyomtató mestere: újfű Klósz Jakab*. MKSzele 1966. 335—336.

² Bedegi Nyáry István írja 1629. dec. 11-én Melith Péterhez, hogy Melith disznai „*az Janký Erdeőkön*” levő makkot mind megették, annyira, hogy „*czia* az *Egy Haraszt maradt volt*”, majd így folytatja: „... *kerem paranczollia megh Janký Gondviselőjének, hogý az Egy Harasztra ennek utanna Kegmed Disznáyt ne hajttatna...*” Ld. OL Zichy család lvt. P. 707. Fasc. 81 NB Nr 05392. A továbbiakban csak a Nr-jelzetekre utalunk.

³ Előbék került leveleit „*Janch*”-on keltezte 1608. jún. 4-én, 1614. nov. 26-án s valamely év okt. 21-én. Ld. Nr 10 923, 10 925, 10 926. 1614. okt. 9-én (Nr 10 924) Várday Katához „*az feleoll kelletek*” írnia, „*hogj, mikor az Úr eo Nağa az Hauasboll kj iedtt volt, akkor eo Nağa egi Praedicatornak valamj Poztajat vette volt ell, melj Praedicator mostan Tuniogon lakik... Kerem Nağodat hogj Nağtok vegie eleét ez dolognak és elegitesse megh az Praedicator... mert ha teórvnennel keresne az pap annal gonozob volna.*”

Miskolci Csulyak István esperesi naplója és leveleskönyve ugyanis több helyt arról tudósít, hogy Nyáryné Telegdy Anna 1630-ban varannai prédikátorra tette Janki Törös Jánost, aki aztán még 1639-ben is a varannai eklézsiát szorgálta. Annak a Tholnai Jánosnak helyét foglalta el — szinte erőszakosan — a varannai parókián, aki *Ad tectorem* címmel előszót írt Szepesi Csombor Márton poszthumusz *Udvari scholájához*. Az öreg Tholnai ekkor már három évtizede állott egyházi szolgálatban, s most ifjú utóda jöttek, télvíz idején, szabályszerűen elkergetik.⁴ Janki Törös János első levele két szempontból becses. Egyrészt megerősíti azt a más híradásokból ismert tényt, hogy a nyugati főiskolákra, de különösen az Odera menti Frankfurtba igyekvő magyar diákok számára Boroszló, a mai Wrocław afféle támaszkodási pontul szolgált. Miskolci Csulyak egyenesen így kezdi életrajza peregrinációjáról szóló betétjét: „...1601-ben... útnak indítottak Boroszlóba...”, itt „magyar ruhámtól és hajjaletemtől megváltam és ún. német ruhát vettem”.⁵ Törös Jánosék is itt csináltattak új ruhákat, a Justus Lipsiust fordító Laskai János Hollandiába vezető útjának első szakasza ugyancsak itt ért véget,⁶ a holland és német földön tanult Pataki István meg azt jegyezte naplójába 1674. márc. 1-én, hogy „érkezett el az cambiáló és hazul

⁴ 1630 február 9-én Miskolci Csulyak István ezt jegyezte fel: „... *Hartváni Péter jelenté, hogy Tholnai János U[ramnak] Nyári Istvánné Ó N[agysága] egyáltalában búcsút adott, hogy Varannáról elmenjen, az hova akarja. János Uram kívánja általa, hogy az Ecclesia taládjon módot benne, ne lenne ilyen téli időn gyalázatos dimissioja...*” Február 17-én Nyáryné már egyenesen Csulyaknak ír: „... *intimálja, hogy Tholnai János Uramat Varanóról elbocsájtja és Janki János Uramat úgy mint alumusát collocálja helyében.*” Csulyak másnap úgy válaszolt, hogy Nyáryné „*az Tholnai János kérésére hajoljon, mivel téli időn öreg idős embernek barmával együtt nehéz szállást változtatni, hanem engedje meg sz. György napig ott való lakását, hogy mind Tholnai Uramnak ne lehessen ő Nagysága ellen méltó panaszja, mind Janki Uramnak tisztességesebb lehessen közénk való jövetele.*” Egy valamivel későbbi, dátum nélküli levelében felpanaszolja a nagyasszonynak: attól tart, „*hogy az két János prédikátor között valami olyan akadály következhetik, mely némelyeknek gondot, némelyeknek botránkozást szerezhet... az két ujjom közül akármelyiket harapjam, de egyaránt fáj: az két fő embernek... böcsületi örvendetes émekelem...*” De február vagy március 28-án Janki Törös János már végleg benne ül a varannai papi jószágban: ekkor és június utolsó napján már mint varannai paphoz szólunk az esperes intelmei a pápistáktól folytonosan fenyegetett varannai templom védelmében. Vö. Zoványi Jenő: *Miskolczi Csulyak István esperesi naplója és leveleskönyve*. Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár (alább: MPEA) 1911. XII. évf. 74—79, 92—93. Miskolci Csulyak iratai később is emlegetik Janki Törös Jánost. 1635-ben Dulnikius (Dolnikius) András varannai kollégával keveredik viszályba („*Collega az hosszúmezei reditust követi [!] Jankitól!*”), a még 1639-ben is a hosszúmezei kepekén veszekednek: „*Deliberatum visitatorum. Az hosszúmezei 12 képét, mely teszen 15 kereszt és 12 kévét, az Ecclesia... rendelte az diakonusnak...*” Vö. Zoványi Jenő: *Miskolczi Csulyak István zempléni ref. esperes (1629—1645.) egyházlátogatási jegyzőkönyvei*. TT 1906. 282, 306—307. és *A zempléni ref. diocesis zsinatai Miskolczi Csulyak István esperes idejében (1629—1645.)*. TT 1909. 407—408, 433. A Varannó—Hosszúmező körüli viszályra jóval korábbi, Szepesi Csombor Márton varannai prédikátorsága idejéből is van levéltári adatunk. Zolnai György tisztartó írja Nyáryné Telegdy Annához 1621. aug. 3-án (Nr 09 835): „*Ami az Predikátor uram dölgat illeti Nağodnak azt irhatom, hogy noha eleoször kemenien fogtak uolt az dolgoth es Valami jevedelme Hosszumezeodrül szokoth be szolgatnj [!], Arestaliak uolt. Az mint uduarbiraja szauabul ertetük ilj okon hogi eő keñe Magiar Predikator uram, ez Tot Predikatoral, alkuadnek megh es egik reszeth jeouedelmek fordítana az kaplansagra. De mivelhogi eo keñe arra nē Vehete magath... szinten akarta Volnajs nincz hatalmaban hogi csak kisseb reszcekjéti az Plebanja jeouedelmek el idegenithesse: Ilj okon egi massal Coñunicaluā az dolgoth En mentem az eő keñe hazához, hiuattam oda az Homonnaj reszrül Valo Uduarbiratis, Az kaplantis, Illeten kiuansagakath eelő szamlaltā es miczoda keűuetkezhessek ky belöle Orszagunknak mostani állapotiban, megh beszellettē, Igi uetek reya magakath hogi [ne] kabdosnak rajta. Az uduarbiro megh igjre hogi megh adattia, megh eő keñe Predikator uram erette nem küldhet az esseök miath, Akor tudjuk megh iobban my leszen akaratiok smý nem.*” A levélrészletben említett magyar prédikátor Tholnai János vagy Szepesi Csombor Márton, a szlovák pap pedig Liptói Comnetenus János. Az utóbbiról ld. Zoványi Jenő: *Protestáns lelkészek nyugtatóványai tizedjegyzékek mellett*. MPEA 1929. XIII. évf. 139.

⁵ Vö. RMKT XVII. 2. 288.

⁶ Vö. Csipkay Sándor: *Magyar—holland irodalmi kapcsolatok kezdetei*. Bp. 1935. 12.

jött levelünk Smitan úr keze által Baraszlóból”.⁷ Janki Tőrös is megnevez egy boroszlói fő embert, aki félszázaddal korábban állott szolgálatára a magyar diákoknak: a pénzküldeményeket Conradus Caspar doctor Medicinæ kezéhez kell eljuttatni — írja Várday Katának —, mégpedig Velechinus István kassai prédikátor segítségével. Az a tény, hogy a levél ilyen összefüggésben említi Velechinus, különös figyelmet érdemel. Velechinus ugyanis nemcsak lelkésztestársa volt Kassán a nagy európai utazásból megtért Szepsi Csombor Mártonnak, de üdvözlő verset is írt az *Europica varietas*-hoz. Ennek alapján joggal feltételezhetjük, hogy Tőrös János figyelmét felhívta a három évvel korábban megjelent útikönyvre, ha erre egyáltalán figyelmeztetnie kellett a peregrinust, aki ahhoz a Nyáryak körében is hozzájuthatott. A második Tőrös-levél már a „Francofurtumi állapot” felől tudósítja a patronát. Érdekes az összehasonlítás Frankfurt és a protestáns magyaroktól a „hadas” időkbén történt feldúlásig (1622) frekvenciát Heidelberg között. Az árviszonyok alapos részletezése pedig új adatokkal támasztja alá a gazdaságtörténetnek azt a megállapítását, amire Szepsi Csombor útikönyve is számos példát szolgáltat, hogy ti. a XVII. század elején a kelet- és nyugat-európai árviszonyok között már nagy az eltolódás: nyugat felé haladva az élelmiszer ára fokozatosan növekszik.⁸

Cseffei László neve jól ismert a történeti és utazási irodalomban. 1659 után hunyt el, erdélyi ítélmester és Belső-Szolnok megye főispánja volt; az 1620-as évek második felében egyike azoknak, akik az ifjú Bethlen Pétert — a fejedelem unokaöccsének, Bethlen Istvánnak testvérét — elkísérték nyugat-európai tanulmányújtára. Szalárdi János közel egykorú emlékirata erről így tudósít: „...gróf Bethlen Istvánt és Pétert szorgalmatosan taníttatván, és gyermekségétől fogva az deáki tudományban nevelvén, midőn az iskolából kivenné őket, böcsületes tudós főrendek gondviselések, mint töttösi Cseffei László, palóczy Horváth János és többek gondviselések alatt, több főrendek gyermekeivel nagy költséggel elküldvén őket, török császár portáját, római császár udvarát, Velenczét, Olaszországot, Rómát, Galliát, Angliát és Belgiumot feljáratta vélek, és így igyekezte az haza jövőndő szolgálatajára őket készíteni...”⁹ A Bethlen fiúk külföldi iskolázatásáról értekező Lukinich Imre részletesen feldolgozta e hosszú és eseményekben gazdag peregrináció történetét,¹⁰ felhasználván Cseffeiinek addig publikált utazási leveleit is.¹¹ E levelekben Cseffei hamburgi, londoni és párizsi láttnivalókról közöl híreket, sokkal érdekesebben, mint az út hivatalos krónikása, Kecskeméti Gergely az 1626-ban megjelent *Ulysses Pannonicus* dagályos latin verseiben. A Cseffei-levelek modora az *Europica varietas*-t idézi, s nem véletlenül, mert alighanem magukkal is vitték e könyvet: az *Ulysses Pannonicus* bevezető sorai magasztalják Csombor Mártont.¹² Lukinich közleménye Cseffeiinek Velencéből anyjához írott leveleire is céloz, ezek szövege azonban eleddig nem került publikálásra.¹³ Az

⁷ Török István: *Pataki István ref. pap naplója 1672—1705-ig*. TT 1887. 146.

⁸ Vö. Wittman Tibor: *Az „árforrádalom” és a világiapi kapcsolatok kezdeti mozzanatai (1455—1618)*. Bp. 1957. 23—25.

⁹ Szalárdi (*Siralmas magyar krónika...* Kiad. Kemény Zsigmond. Pest 1853. 63.) Herepei János nyomán idézzük: *Hogyan történetelt Bethlen Gábor és Bajoni Vince 1625. esztendei római zarándoklata?* (Kézirat.) Cseffeihez és Bethlen Péterhez vö. Kemény János *Onéletrása és válogatott levelei*. Kiad. V. Windisch Éva. Bp. 1959. Magyar Századok. 518, 521.

¹⁰ Lukinich Imre: *A Bethlen-fiúk külföldi iskolázatása 1619—1628*. Nagyenyedi Album, Bp. 1926. 79—100.

¹¹ Hamburg, 1627. nov. 20., Párizs, 1628. ápr. 8. Kiadva: TT 1881. 193—196.

¹² Kecskeméti Gergely: *Ulysses Pannonicus*. Franeker 1626. RMK III. 1397. A Csombor Mártonra vonatkozó részt kiadtuk: Szepsi Csombor Márton *Összes művei*. Bp. 1968. Régi Magyar Próza Emlékek I. 414.

¹³ Tőlünk függetlenül — modernizált helyesírással — lemásolta őket Benda Kálmán is, aki peregrinációs gyűjtését átengedte a JATE I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszékén készülő peregrinációs dokumentumkötet számára.

1628. szept. 25-én kelt levél már két korábbit is említ, amelyek egyikét ekkor már „el uittik, az Masikat Kamuti Istuā Vramtül küldötte”. E levelek egyelőre ismeretlenek; a fennmaradtak érdekes és értékes adatainak kommentálására kell tehát szorítkoznunk. A szept. 25-i levelet „egj Romaban tanult Magyar paptul” küldte anyjának Cseffej valamely „Indiai... Czuda Nagj Madar”-at ábrázoló metszetek, „szip arancias karpitok” és könyvek társaságában. Ezek címét — sajnálatunkra — nem sorolja fel. 1628. okt. 29-én írt levele — ami némiképpen az előzőt ismétli — már szerencsére többet árul el ezekről. Említ „Nigj öreg könyuet... az meljeket Fludnak hinak” s egy kiváltképpen kedvelt „Atlas minor neuú” kiadványt. A „négy öreg könyv” a fantasztikus természet-filozófiájáról ismert londoni orvos, teozófus Robert Fludd (1574—1637) összegyűjtött műveinek négy részben megjelent első kötete lehet (Oppenheim 1617—1619), mely *Utriusque cosmī majoris et minoris, metaphysica, physica atque technica historia* c. munkáját foglalja magában, s amelyről Gassendi írt elmarasztaló bírálatot (*Examen philosophiae Fluddianae*). Fluddnak más, négy darabból álló műve ez időben nem jelent meg, ez sem túlságosan „öreg”, igen vaskos, de csak 12^r nagyságú. Az *Atlas minor* Gerhard Mercatornak (1512—1594), a reneszánsz földrajztudomány betetőzőjének munkája, az először 1595-ben megjelent *Atlas* rövidített kiadása volt, amire útinaplójának 27. lapján Csombor Márton is egyik forrásaként hivatkozik.¹⁴

Kisvárdai Eh Mihályt, ötödik és hatodik levelünk íróját Nyáry István támogatta külsőrségi tanulmányában. Nyáry István (szül. 1585—1590 körül, meghalt 1643) eleinte Bethlen Gábor híve volt, majd 1634-ben katolizált. Varannai udvarában Szepsi Csombor nevelte egyetlen gyermekét, s az ő lelki épülésére állította össze 1623-ban megjelent *Udvári schola* c. erkölcsstanító könyvecskéjét.¹⁵ Kisvárdai Eh Mihályról — Veress Endre kiadványai nyomán¹⁶ — annyit tudunk, hogy 1611-ben született, Dionysius (Dénés) és Szabó Katalin fia volt, 1634. október 10-én érkezett a római Collegium Germanicum et Hungaricum-ba, és 1635. május 25-én tett esküt. Bölcsészeti tételeit tartalmazó műve — aminek Veress Endre csak remekbe metszett szép barokk címlapját találta fel és közölte — 1638-ban jelent meg Rómában.¹⁷ 1642-ben esztergomi kanonok lett, s 1664-ben halt meg. Disputációját Lósi Imre esztergomi érseknek ajánlotta, s ennek egy Nyáry Istvánhoz írt 1638-as leveléből azt is tudjuk, hogy ő pártfogolta Nyárynál: „commendalom kegdnek az dolgot, melyrül az en Romaban tanulo Alumnusō ir kegdnek, az Attyafiat uegye oltalma es gonduselese ala kegd, hogy ehez kepest tanusagat czöndessebben continualhassa, az mit uele czelekeszik kegd, igen io neuen veszem enis kegdtil.”¹⁸ Kisvárdai Eh Mihály levele érdekes szolgálatokról és hírekről tájékoztatja támogatóját. Ígéri, ha ura akar búcsúlevelet a megújított és felszentelés előtt álló kisvárdai várkápolna számára,¹⁹ megszerzi VIII.

¹⁴ Az *Atlas minor* Peter Offenbach által németre áttett 1609-es Frankfurt am Main-i kiadása megvan pl. az MTA Könyvtárában (Földr. Qu 139.). Az öreg Apafi Mihály könyvtárában is megvolt. Vö. Thallóczy Lajos: MKSzle 1881. 130.

¹⁵ Részletesebben ld. róla az id. Szepsi Csombor-kritikai kiadás bevezető tanulmányának 65—70. lapjait.

¹⁶ Veress Endre: *Matricula et acta Hungarorum in Universitatibus Italiae studentium. Volumen secundum: Roma Collegium Germanicum et Hungaricum. I. Matricula (1559—1917)*. Bp. 1917. Fontes Rerum Hungaricarum II. 38—39. és *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai*. Bp. 1941. Olaszországi Magyar Emlékek III. 280—281.

¹⁷ Ilmo ac Revermo D. D. Emerico Losi Archiepo Strigonsi S. ae Sedis Apostolicae Legato Nato Primati Regni Hunga[riae] etc. D. D. *Philosophicas Theses* Michael Eh Kisvardiensis Hungaris Coll: Germici et Hungarici Alumnus. Raphael Vannius Senensis del. C. Bloemaert sculp. Romae. A Szabó-féle RMK-ban nem szerepel.

¹⁸ Nr 07 807.

¹⁹ A kápolna berendezéséről és megújításáról egyéb levéltári adatokat lásd *Művészettörténeti adatok a Bedegi Nyáry család XVI—XVII. századi levelezésében* c. kéziratos dolgozatunkban.

Orbán pápától. A római újságokról szólva, ha kurtán is, de szemléletesen villantja fel a barokk pápai székhely forgatagát, s többek között megemlíti Maximilian Trautmannsdorf császári követ odaérkezését is.

Egy másik előkerült levele arról tanúskodik, hogy Nyáry István és Lósi Imrén kívül római tanulmányai idején a Nyáryhoz szóló levélben már felemlített Melith Péter is támogatta. Melith Péter (1585 körül—1644) a Nyáryakkal való távoli rokonság révén Kisvárdra részbirtokosa volt,²⁰ s noha rövid időre színleg Bethlen Gáborhoz csatlakozott, Nyárynál jóval korábban katolizált. Többek között a magyar katolikus barokk Pázmány melletti jeles alakjaival, Dobokay Sándorral, Ferenczffy Pállal, Forró Györggyel, Dobronoki Györggyel folytatott élénk levelezést, s ebbe a sorba jól beilleszthető Kisvárdai Eh Mihály neve is.²¹ Eh Mihály latin levele keltezés nélkül maradt ránk, de mivel azt kéri benne Melithtól: július 14-ig küldjön számára törvényes szünetését igazoló iratot a magisteri fokozat elnyerése érdekében, s mert disputációja 1638-ból való, így levele 1638. július 14. előtt íródhatott. A Nyáry Istvánhoz írt, 1638. jún. 13-án keltezett levél még nem említi ezt az ügyet, ebből tehát arra következtethetünk, hogy Melith Pétert csak ezután kereste fel soraival. Ha gondolatmenetünk nem csal is, mindenesetre különös, hogy Eh Mihály a jún. 23-a és júl. 14-e által közbezárt három hét alatt postafordulást remélt Róma és Kisvárdá között. Melith egyébként alighanem időben válaszolhatott neki, mert a levél hátlapjára odavetette: „Eh mihal leuelle kis Vardai fiu valas kel rea adnj.”

A hat levél így hangzik:

I.

Janki Tőrös János levele Várdaj Katához. Boroszló 1623. júl. 10. Nr 10922.

Az Tekintetes es Nagysagos Vardaj Katha Azzōnak, nekem kegyelmes Azzonyōnak es patronamnak adassek ez leuel.

Alazatos szolgálatomat ajánlom Nağodnak mint kegyelmes Azzonyōnak es Patronamnak, az Vr Isteñek minden büseges lelki es testi aldasit Nağodra kegyes Patronāra terjedni szivem szerint kivanō.

Nagysagos kegyelmes Azzonyō s-kegyes Patronā negyedik napjan Juliusnak jutotunk Barazloban, noha felemes rettegessel es sok nyomorúsagokkal megh terheltetet vtunk volt, kiualtkeppen Liptosagon es Morua Orszagon [mert azon kenzerellettunk el juni] mind az Toluajoknak lappangasok s-mind pediglen az Czaszar vitezinek szellel varosokon es falukon valo letelek mia, mind azon altal aldot legyen az nagy Vr Isteñek

²⁰ A közös birtoklás persze végeláthatatlan pereskedések forrása volt. Bethlen Gábor pl. 1619 őszén ingerülten tér ki a két család birtokperében való állásfoglalás elől. Vö. 1619. szept. 12-én Debrecenből Várdaj Katához küldött levelével: „nem is a végre indultunk meg, hogy mostan idő előtt efféle egyenetlenségeket igazgainánk...” Ld. Bethlen Gábor fejedelem kiadatlan politikai levelei. Kiad. Szilágyi Sándor. Bp. 1878. 130. Ügyük az 1619-es decemberi kassai artikulusokban is szerepel: Várdaj Katától és Nyáry Istvántól határozottan kéri, hogy Melith Péter „minden elvett jószágát de facto restituják”. Ld. Szepsi Laczkó Máté krónikájában. Erdélyi Történelmi Adatok III. 207. Kiad. Mikó Imre. Kolozsvár 1858. 232.

²¹ Melith Péterről ld. hallgatónk, Erdélyi Péter kiadatlan missziliseket feltáró szakdolgozatát: *Adalékok a Melith-család művelődéstörténeli és irodalomtörténeli kapcsolataihoz a XVI. és XVII. században.* (1969.)

²² *duzma* = 'hab, habos sör'. Vö. *NytSz* I. 547.

neue, minden utaink remensegunk kivulis egeessges[!] es bekeseges löt megh eddigh Barazloigh, az migh ütunkat nagy kölczeggel vegezhetuk az nagy kÿ bezelhetetlen dragasagh mia, es mostis tartatunk azon tereh alat, mert houa touab touab megyen az ember annal inkab neuekedik minden felenek az arra, egy kisedd kenyeret vehettunk tizen hat poturakon, csak ollyat pediglen mellyel egy ebedunket wagy vaczorankot iol el sem erhetunk avagy erhetunk, ennek felette egy mertek hituā düzma²² sert, budaj Iczenit, nyolcz poturakon, egy barannak negyed rezet öt forint erő poturakon Slesiaj forintn; mellyekbol megh itelheti Nağod kegyes patronā ha vagyone dragasagh avagy ninczen. Hetedik napja imar hogy Barazloban mulatunk ruhainknak megh kezetese miat, mellyeket mihelt el vegeztethetunk ala indulunk Isten segeczege velunk leuen Francofuriban. Bizonyara ruhaink, noha csak röz es hituan poztobul eppetettetnek, mind azon altal nagy suā penzben eppulnek, mert csak egyonknek öltözö ruhaja bizonyosson mondom tobben telik mas modonis ket szaz huzon öt forintnal Slesiaj forintnal, az mely Slesiaj forint tezen szaz nyolcz magyari penzeket. Az mely Ferdinandus neue alat leuö talerokat szaz huz es szaz ötuen krajczarosokat úgy mint huzat egész talerban Nağodtul kegyes patronātul vöttem, ighen megh czalattattā es nagy kart vallottam, mert el az Isten soha kulomben el nē kolthettem hanē negyet negyet benne egy egez tallerbā. Ennek feletie fel fel talerok ugyā azon Ferdinandus neue alat leuok vizont voltanak hatuan szamuak, melyeket vöttem Nağodtul kegyes patronātul ötuen magyar penzben, azokbā vizontagh kellett el költenē egy talerban hatot, oly becztelen allapattya vagon az fele penznek, Slesian alab pediglen ugy mint Francofuriban ugyan semī valora ninczen, megh itelheti azert Nağod menyī karom következhetet azok mia az penzek mia. Kerem annakokaert Nağodat alazatosan mint kegyes Patronamat visellien felölemis io idein szorgalmatos gondot, hogy az könyörületesség nelkul valo orzagban ne jussak derekas fogyatkozot allapatra. El hidgye Nağod kegyelmes Azzonyō, hogy az magā személyere nezendö tulajdon kölczegeimel megh csak negyed rezenis egy eztendöne el nem taplalhatom magamat hogy ha az Nağod mind jelen valo s-mind pediglen következendö kegyes patrocinioma nem accedal. Ha pediglen Nağtok kegyes patrociniomat reank araztya, es azzal akar latogatni kulgye Cassara Velichinus Istuā vrā kezeben, ki második Cassai Predicator, eö keglme szorgalmatos gondgyat viseli, csak leuelet lassa Nağtoknak, egy jambor kereztyen feő ember vagon it Barazloban ki az Magyaroknak io akaroja Conrhodus Caspar doctor Medicine, Velichinus vram añak kezeben kuldi, az vizontagh fogyatkozás nelkül minekunk, mostanis tobbet küldötenek az Attyafiaknak hatzaz forintnal az ide fel valo patronusok kezeben, es mostan imar mi tulunk zolgaltattya fel Francofuribā. Eltesse az io Isten Nağodat io egessegben sok eztendeiglen. Datum Breslae 10 die Julij An[n]o 1623.

Nağod alazatos zolgaja es Aluñusa
Janki Janos Thórós M[anu] propria

P. S. Nağodnak azt irhatom hogy ide minden orzagok felette megh remlettenek Vrunknak indulasa miat. Ferdinandusnak fen leuö hadaj vadnak mostanis zellel Morua Orzagban.

II.

Janki Törös János Várady Katához, Frankfurt 1623. aug. 5. Nr 10921.

Az Tekintetes es Nagysagos Vardaj Katha Azzonnak nekem kegyelmes Azzonyomnak adassek ez leuell

Az Vr Isten latogassa Nagysagodat kivaltkepen valo Ielkj es testi sok javajval szivem szerint kivanom.

Nagysagodnak mint kegyes Patronānak ez leuelemnek rendiben rövideden akaram megh jelenteni mikeppen erkezhettunk abban az helyben, melyben az Nagysagodtul vöt kegyes Patrociniuma által indultunk es igr erkeztunk. Annak okaert abban, ugy mint Francofurtumban erkeztunk 18 die Julij secundū az novum Calendariū, Vr Isteñek kivaltkepen valo gondgyaviselesebol io egesseghben es bekesegegeseghben; iol lehet bizonyara nagy sok rettegesek által [mivelhogy ighen hadas idő ez mostani] es nyömörüsagok annak felette nagy kölczegük által: Mostanis aldot legyen az Vrnak nagy neue mind fejenkent io egesseghben vagyunk, mellyet az Vr Istentül Nagysaghtoknakis szivunk szerint kivannunk. Francofurtumi állapotunk felol azt irhatom Nagysagodnak kegyes Patronānak, hogy csak ighen nyömörüsagos, mivelhogy az magyarokra nezue nem olyan állapot vagyon ebben az Francofurtubā mint Helyderbegaban, az holot az lakosok io szivel, nagy örömel fogattak az magyarokat, de it ighen idegenek: Ennek felette mert it Francofurtban bizonyara nagy dragasagh vagyon, az penznek kiczen valora vagyon; Nagy dragasagh vagyon mert egy hetigh egy egesz Imperialesert tartottanak aztalt [az mellyen gazdalkodnak ighen keues alavalo etellel es röz hituan arpa serrel, it bizony mi borral nem elhetünk, mert hogy ha keues penzunket arra kezdgyuk adni csak fertaly eztendő alattis nem continualhattjuk tanusagunkat] megh ez ideigh, de bizonyosan irhatom Nagysagodnak hogy fel megyen csak mi kiczen idő alattis mas fel imperialis talera. Etel avagy eledelen kivül akarmi fele marha legyen minden oly halhatalā draga el az Isten hogy majd ugyan ki bezelhetetlenek laczik, mert az mit it magyar orszagban ötven penzen ember megh vehetne ket avagy masfel imperialis taleron vehetni. Hazat fogattam megh egy doctoret eztendeigh nyolcz Imperialis talerban, az mellyet csak puztan adot kezemben, mert agyat ujjonnan kel bele vennē nagy draga penzert, egyeb abban valo ezközokotis. Az konyuis oly draga hogy az mellyet ennek elotte fel imperialison megh vehetet ember mostan bizony külömben megh nē vehetni hanē masfelen avagy ketton, ebbolis vagyunk nagy fogyatkozásban, mert csak arra valotis nehez szerzenunk az melybol minden napon kellene tanulnük. Ez feleknak arra nevedeket az mostani sok szurzauar hadas időnek állapotja mia, melyben az szellel valo kereskedesnek állapotja gondos. Az penznek kiczen valora vagyon, mert egy io ezüst imperialis taler tobbet bizonyosan irhatō Nağodnak nem ér hüzon negy garasnal, az mely huzon negy garasnak ugyan nagyra mernē mondani nagyub efficacijaja [!] ninczen mint it magyar orszagban az bitkoczki karikas poturanak, az melybol megh ertheti Nagysagod kegyes Patronam minemü kiczen beczületi legyen az penznek. Az Arany vizontagh ér it való harmincz nyolcz garasokat, tobet bizony csak egyvel sem adnak erete. Ez fukar nemzetsegh Nagsagos kegyes Patronā ugy megh valogatya az penzt hogy talam semī nemzetsegh azt nem czelekezej, eō nallok nem kedues az renes es krajczaros taler sem Ferdinanduse sem pediglen Fridericuse, hanē valogatua vezik csak az io es tizta ezüst talerokat. Az potura penznek, akar minemü legyen az, semī keleti ninczen. Abbolis vagyok nagy fogyatkozásbā mert Erdelybol hoztam volt vgyan alkalmasint, mint hogy azzal biztattanak, hogy el kel de semī haznat nē vehetem, sok karomālis el költenē de senkinek nē kell. Annak okaert Nagysagos kegyelmes Azzonyom es Istentul taplalojul tamaztot kegyes patronam, kerem azon Nagysagodat, hogy legyunk emlekezetiben, es idejenkoran io alkalmazossaggal segetseget nyujcza, hogy ez idegen földön es nemzetsegh közöt nagy fogyatkozásra ne jussunk: annak felette tudományokat is hogy czendez szivel öreghbeteni

igyekezhessunk. Barazlobolis irtunk volt Nagysaghtoknak addigh valo allapotunkrol ugyan büsegesen, nem tudgyuk adtake megh avagy nem. Ezeknek utanna az io Isten eltesse Nagysaghtokat io egesseghben sok eztendeiglen, es adgya Isten hogy mjis halhassuk Nagysaghtoknak örvedetes egesseges allapattyat. Datae ex Francofurt ad Oderam 5 die Augusti An[n]o 1623.

Nagysagodnak alazatos
Alumnusa
Jankj Thörös Janos
M[anu] p[rop]ria.

III.

Cseffei László levele Hatvani Zsigmondné Tomori Annának, Velence 1628. szept. 25. OL GyF Lymbus XIII 110 259.

Generosae Dom[in]ae Annae Tomori Generosi quondam Do[mi]ni Sigismundi Hatvani Relictae Viduae etc Dominae mihi et Matri gratios[is]simaе et obserua[n]-dissimae.

Totór in Transylvania
Comitatu Dobocensi.

Zolgalatomat ayanlō kĕnek mint Aszonjōmnak kiuanok Istentul kĕnek kiuansaga szerint valo iokat

Aszonjō kĕd en ream nem panaszkodhatik, mert csak Innet Velenczebüljs harō leuelet irtā euel Kĕk egjket mar el uittik, az Masikat kamuti Istuā Vramtül küldöttē, Imar ezt Becz fele hogj Valameljfelöl hamareb irkezhessek. Azirt Istennek hala most egissegem vagjō kiuanō Istentül hogj kĕd felöllis halljak io hirt ez leueletet küldöttē, egj Romaban tanult Magiar paptul. Innet mi meg Indulunk ha Istē engedi hoinap kedden Verona fele es onnat heluetiara, Az Dunara ugj remillem hogj Zent Andras hauanak az Vtoliara Beczben lehetünk azonis igjekezünk ket Kipet küldöttem az Indiai Madarnak az kipit; kamuti Vrā meg küldi igen Czuda Nagj Madar, egik kipet Kĕd külje Czanadi Paj Vramnak. Kamuti Istuā Vrā viszi azokat. Könyueketis küldtē haza, igē szip araniás karpitokat, ha pinzem boüebbē lött uolna egjeb egjet masokatis küldhettē uolna innet, de aztis gondoltā, hogj még touabbis az hol iarok, akad ualami olj szemem eleiben, az mit kell vennē es azirt az pinzemben touabrais hattā, En bizonj itt sem tehetem szerit az féle faragot fekete apro koueknek, az meljkrül kĕd paranczolt volt, hanē ha Istē haza uizē bikiuel egjet egjetmassal kedueskedem Isten iltesse kĕdet es agja Istē hogj lassā egissigbē kĕteket Kólt Velenczebē 25 7br 1628.

Kĕk io akaro Zolgaia
fia
Czehffej lazlo
m[anu] p[rop]ria]

IV.

Cseffei László levele ugyanahhoz, Velence 1628. okt. 29. OL GyF. Lymbus XIII 110 252.

Generosae Dominae Annae Tomori Generosi quondam Sigismundi hatuani Relictae Viduae etc Dominae mihi et Matri obseruandissimae et gratios[is]simaе.

Zolgalatomat ayanlō kĕnek mint Aszonjōmnak Agjō Isten kĕnek kiuansaga szerint io egisseget, es agjō Istē kĕnek hoszu illetet.

Mihelt azsonjō mi ide irkeztünk Velenczeben mingjart irtam kĕnek leuelet de, el uiteliben fogiatkozas lehetett, tudom hogj immar ezt az leuelemet be uiszik Erdeljben vagj juthat kĕd kezizez auagj nĕ. Zeller Martontul az Zöld Mentemet haza kuldeitĕ uolt, annak felette kőnyűeket, meljet ha meg adott igĕ akarok kiualtkeppĕ egj Atlas minor neuū kőniū. Kamuti Istuā Vramtul kuldeitĕ leueleimet haza, az houa szolnak kĕd kulgye meg, kuldeitem, Innetis Nigj őreg kőnyuet kuldeitem az meljeket Fludnak hinak, azokon kiul apro kőnyueket Egj Czuda nagj Madarnak az kipit le irattā igĕ szipĕ kĕnek kuldeitĕ Aszonjō az Nagj kőnyben vagjō kuldeitem falra ualo aranyas bür karpitokat. Kamuti Istuā Vram meg kuldi kĕk pinznek szerit nem tehetem, noha ket szaz tallerra feljül tizen őtot igirek, magamnak keues pinzem uagjō, az igĕ el mulattatja az vasarlast. Czuda dologirt igĕ kiuankozō Aszonjō haza, azt hiszem hogj czudais, ha lehetne szarniam mennek, de ennekis vigit agja Istĕ. Mondottam uolt Aszonjom hogj mint egj Aqua vitat, az Iget bort ugj meg igettesse kĕd egjnihanszor, egjaltaliabā kĕd szemem nelkul abbā ne faragjō, mert magā meg tudom iol czinalni, [három szó áthúzza: csak legjĕ elig] kĕnek Aszonjō egjebet imar nĕ irhatok, hanĕ innet uisza sabasuan [=vissza szabásuan²³] Veronara Vincenziara Mantuara onnat heluetiā által Nimet orszagra az Dunā Istĕ kegjelmibul Beczbĕ. Az mjkor kĕd ez leuelemet lattia gondolom hogj az Dunā leszünk akkor Becz fele Onnatis Postakon kuldhetek leuelet, ha kĕd vagj ket szaz tallert kuld Beczben ugj talam vasarolhatok, de ennekem bizonj nincz. Igĕ szip szekeret uehetnék azon, ha modō leszen az vtambā, az mi keues pinzem leszen azonjs haznos egjetmast es iot igjekezĕ uenni, mert nehez el mennĕ csak űres kezel sok szipsig melöll. Agja Istĕ hogj lasā Kgdet Azonjō io egisigbĕ Kōlt Velenczebĕ 29. Napiā Mind zent haūak. 1628 eztendōbĕ

Kĕk Aszonjō io akaro
Zolgaia fia
Czehffey lazlo
m[anu] p[ropr]ia]

V.

Kisvárdai Eh Mihály levele Nyáry Istvánhoz. Róma, 1638. jún. 23. Nr 07541.

Ill[ustrissi]mo D[omi]no D[omi]no Stephano Nyari de Bedegh, Sacr[ae] Caesareae Regiae[ue] Ma[ies]i[at]is Consiliario, Cubiculario, et Janitor[um] Regalium magistro Comitatus de Szabolcz Comiti Supremo et D[omi]no et Patrono mihi gratioso.

Roma

Kisvardam.

Ill[ustri]ssime D[omi]ne D[omi]ne, Patrone gratiosissime Salutem, Seruitorum[ue] meorum paratam commendationem. etc.

Ez el mult napokban irtam vala Nagodnak Bornemisza Janos Uram által eggy leuelet, mely felől ninczen semmi keisegem, hogj Nagod kezeben nem került volna, mivelhogi ugian ő maga Bornemisza Uram kenzeritet reaia hogi iriak Nagodnak, irtam, melyben neminemő indulgentiakotis kuldeitem volt, mellieket ez az Papa szokot adni, megh irtam volt ad[!] Nagod leveleben haniat kültem. legien, ha iol emlekezem rea ordinariae indulgentiae et extra ordinariae voltanak, mennit Nagodnak kuldeitem szinten annit kuldeitem volt Melytt Peter Uram ő Nagānakis, Irtam volt neminemu szuksegem felőlis, ugymint költisegem felől hogi Nagtok iőuendobeli szolgálatomert czelekednek anni irgalmassagot velem hogi valami költséggel ertetne Ngtok ide be,

²³ A vissza szabásuan (=vissza) kifejezésről ld. az id. Szepsi Csombor-kritikai kiadás 541. lapját.

hogy nagj ob előmenetelemmel tanusagomban Nagtokhoz mehetnek; megh gondolhattia Nagod minemő nagy niomorusagh idegen helien tanolni, itten senkitől csak egy pénzt sem varhatok. Ha azert Nagod akar küldeni valami keves költséget ide be, csak adgia Nagod az Homonaj Paterek kezeben a' vegre, hofi ide be nekem Romaban be küldgiek, tudom hogy megh czelekezik Nagodert, en tanolok szorgalmatoson hofi mind az Nagtok maradékinak, mind pediglen Nagtoknak hazammal edgiüt jövendoben tudhassak szolgálni, mi alapotban legiek nem szükségsegh hofi megh iriam Nagodnak, tudom Bornemisza es Jakusicz Uram eő Naga bősegesen alapotom dolgat elo szamlallyak. Azert elegh leven ha mostanaban az dologh felől irok Nagodnak mely engemet az irasra kenzeritet: Ertettem vala ez elmúlt napokban egy Pater levelebol hofi Atiam Uram Anyammal edgiüt megh holt volna, mely dologh engemet nem kevesse megh keseritet volt, ugyannira, hofi csaknem ki mentem innet Romabol de mindaddiglan szep szokkal el allatanak az Paterek rola hofi ne czelekednem aztat, hanem tanosagomban eleb eleb igiekeznem, es az dolgot masra ha lehetseges dologh volna biznam, minekokaert. kerem Nagodat hofi ha az Anyam megh nem holt, es az Hugom el, Nagod vegie szarnia ala, es ne hadgia megh fogiatkozni őkööt, iol tudgia Nagod minemő nehez el elni egy arva leanzonak ha Isten ki viszen megh szolgalom Nagodnak. Tudom hofi Nagod megh czelekezi, es minden io akarattiat hozzaiok megh mutattia, mindazonaltal akar nam hogý ha az igaz hitnek nyomdokara veszerlene Nagod kegies intisvel, enis mar szokzor irtam nekie, tudom, hofi ha Nagod szoland vele minden iora vezereletik Nagod altal. Irtam volt Nagodnak hofi ha akar Indulgentiat az varbeli Capolnara en [egy szó törölve: ehhez] az papatul megh szerzem es Nagodnak altal küldöm bizonyos emberem altal, az nevet azert az Kapolnanak jedzesben altal küldgie Nagod. Uýsagban azt Irhatom Nagodnak, hofi az Papa io egessegeben vagion, es az Czasar követeis immaron be erkezet, es Szent Janos napian audientiaja lezen, mikor be jőt, az Romai feidelmek az tob Urakkal edgiüt küldettenek eleiben ki, szaz hetven nyolcz hinto szekeret, es nagy Pompaval Romaban be kísértettek. töb triumphusokis ez napokban leznek, azokatis megh fogom irni Nagodnak; Ezzel Istennek ajanlő Nagodat mind Aszonyommal eő Nagaval egyetemben. Datu[m] Romae in Collegio Germanico et Hungarico die 23 Juný

Nagtok
Caplannia

P[ater] Michael Eh Kisvardaiensis
m[anu] p[rop]ria

VI.

Kisvárdai Eh Mihály levele Melith Péterhez, Róma 1638. jún. 23. és júl. 14. között(?). Nr 03683.

Spectabili ac M[a]g[ni]fico D[omi]no D[omi]no Petro Melitth, De Briber, Sacrae Caesa[reae] Regiaeq[ue] Maiestatis Confinium Szakmariensium supremo Capiteo, nec non Tabulae Regiae Baroni etc. D[omi]no D[omi]no et Patrono mihi semper colendissimo.

Spectabilis ac Magnifice Domine D[omi]ne Patrono mihi gratiosissime.

Ea est Academiarum et universitatum consuetudo, Sp[ectabi]lis ac M[a]g[ni]fice Domine, ut postquam in rigorosa Philosophiae arena quispiam ingenue desudaverit, eius laboris, quem virtuti ac literis impendit, pulchro decoretur stipendio. Nimirum gradu magisterij. Nam si nativum arboris cuiusq[ue] pondus fertur in praemium, profecto et expansio vel maxime valet ijs in rebus, quas virtus et Pallas ingenue sudori consecravit. Quae tamen stipendij corona minime conceditur nisi legitime certantibus

et praemissis rite praemittendis. Quorum ne plura brevitati consulens recenseam, hoc unicum et maximu[m] praemittendum est nempe literae legitimorum natalitiorum testes quo a viris gravioribus testificatae eo liberius atq[ue] libentius acceptatae et approbatae. Quare, Sp[ectabilis] ac M[a]g[ni]fice D[omi]ne, benignitati vestrae et favori in suos clientes confisus hisce meis accedo atq[ue] accido supplicans rogationibus, ut mihi in hac recensita et ampliori necessitate testimonij honesti thori utpote natalitiorum subvenire dignet[ur], quo expeditius ad hos gradus consequendos aditus mihi pateat. Quod si a Sp[ectabili] et Mag[ni]fica D[omi]natione vestra, licet indignus, obtinero, ad perpetua me obsequiorum et gratitudinis officia pro facultate obligabo. Vellem enim, si occasione oblata ad 14 diem Julij transmitteret[ur], nam si post missum fuerit, nimis serum ad hoc munus obeundum videbitur. De caetero foelicissime valere aveo sp[ectabilem] ac M[a]g[ni]fica[m] D[omi]nationem vestram.

*Sp[ectabilis] ac M[a]g[ni]ficae D[omi]nationis V[est]rae
Humillimus Cliens*

*Michael Eh, de Kisvárdá
pr[opria] m[anu]*

Magyarul:

A Tekintetes és Nagyságos Úrnak, Briberi Melitth Péter Úrnak, a Szent Császári és Királyi Fenség Szatmári Végei Főkapitányának, továbbá a Királyi Tábla Bárójának stb. Nekem mindig Tisztelendő Uramnak és Patrónusomnak.

Tekintetes és Nagyságos Uram, Legkegyelmesebb Pártfogóm!

Az akadémiákon és egyetemeken, Tekintetes és Nagyságos Uram, az a szokás, hogyha valaki tisztességesen megizzadt a filozófia kemény porondján, erényre és tudásra fordított fáradságát szép jutalom ékesíti. Mégpedig a magiszterség fokozata. Mert ha egyesek családfájának a tekintélyessége jutalmat érdemel, bizonyosan és nyilvánvalóan, sőt inkább megérdemlik ezt azok a dolgok, melyeket az erény és Pallas tisztességesen verejtékkel szentelt meg. Mindazonáltal a jutalomnak ez a koszorúja csak a tisztességesen küzdőkre és az előírásokat jól teljesítőkre száll. Hogy rövid legyek, ezt nem fejtegetem bővebben; az egyetlen és legnagyobb követelmény bizonyára a törvényes születést bizonyító irat, melyet mennél tekintélyesebb férfiak tanúsítanak, annál könnyebben és szívesebben fogadják és ismerik el. Ezért, Tekintetes és Nagyságos Uram, jóságtokban és szolgálótok iránti jóindulatotokban bízva azzal a kéréssel járulok és folyamodom könyörögve elétek, hogy engem előadott és nagy-nagy szükségemben a tisztességes származás vagyis születés bizonyításában támogatni méltóztassék, hogy minél gyorsabban módom legyen ez a következő fokozatot elérni. Ha Tekintetes és Nagyságos Uraságtok révén ezt, jóllehet méltatlanul, elnyerem, a lekötelezettség és hála képességeim szerint való örök szolgálatára kötelezem magam. Szeretném ugyanis, ha ez kedvező alkalommal július 14-ig elküldetnék, mert ha később küldetik, úgy látszik, erre a célra túlságosan késő lesz. Egyebekben kívánom, hogy tekintetes és nagyságos uraságtok nagyon boldogan éljen.

Tekintetes és Nagyságos Uraságtoknak
legalázatosabb szolgálója,
Kisvárdai Eh Mihály,
saját kezével